

İKİNCİ BAHİS

*İnsanın saadet ve hüsrânının sebeplerini izah eden
beş "nükte"den ibarettir.*

İnsan ahsen-i takvimde, yani en güzel surette yaratıldığı ve kendisine gayet geniş bir kabiliyet verildiği için, aşağıların aşağısı olan “esfel-i sâfilin” seviyesinden ta yükseklerin en yükseği “âlâ-yı illiyyin”e,¹⁸ yerdan arşa, zerreden güneşe kadar dizilmiş makamlara, mertebelere, derececelere çıkabileceği ya da seviyelere düşebileceği bir imtihan meydana atılmıştır. Önünde sonsuz alçalıp yükselebileceği iki yol¹⁹ açılmış ve insan bir kudret mucizesi, yaratılışın neticesi ve bir sanat harikası olarak şu dünyaya gönderilmiştir. İşte insanın bu müthiş yükseliş ve alçalışının sırrını beş “nükte”de anlatacağız.

Birinci Nükte

İnsan, kâinattaki çoğu varlık türüne muhtaç ve onlarla alâkalıdır. İhtiyaçları âlemin her tarafına dağılmış, arzuları ebede kadar uzanmıştır. Bir çiçeği istediği gibi, koca bir baharı da ister. Bir bahçeyi arzu ettiği gibi, ebedî cenneti de arzu eder. Bir dostunu görmeyi aşk ve şevkle dilediği gibi, Cemîl-i Zülcelâl’i görmeyi de arzular. Başka bir yerdeki sevdiğini ziyaret etmek için oranın kapısını açmaya muhtaç olduğu gibi, dostlarının berzah âlemine göçmüş yüzde doksan dokuzunu ziyaret etmek ve ebedî ayrılıktan kurtulmak için, koca dünyanın kapısını kapayacak, hayret verici şeylerin bir mahşeri olan ahiretin kapısını açacak, dünyayı kaldırıp yerine onu kuracak ve koyacak bir Kadir-i Mutlak’ın dergâhına sığınmaya da muhtaçtır.

İşte şu vaziyetteki insana hakiki Mabud, yalnız her şeyin dizgini

¹⁸ Tîn sûresi, 95/4-6.

¹⁹ “Şükür” ya da “küfür” yolu (Dehr sûresi, 76/3); “iki yol (hayır ve şer yolu)” (Beled sûresi, 90/10); “kötülük” ya da “takvâ” yolu (Şems sûresi, 91/8); “en kolay yol” ya da “en güç yol” (Leyl sûresi, 92/5-10).

elinde, her şeyin hazinesi katında bulunan, her yerde hazır ve nâzır, mekândan münezzeh, aczden uzak, kusurdan mukaddes, noksanlıktan yüce bir Kadîr-i Zülcelâl, bir Rahîm-i Zülcemâl, bir Hakîm-i Zülkemâl olabilir. Çünkü insanın sınırsız ihtiyaçlarını ancak sonsuz kudrete ve her şeyi kuşatan ilme sahip bir Zât karşılayabilir. Öyleyse ibadet edilmeye lâayık yalnız O'dur.

İşte ey insan! Eğer yalnız O'na kul olursan bütün varlıkların üstünde bir makam kazanırsın. Kulluktan yüz çevirsen aciz varlıklara alçak bir kul olursun. Eğer kendine ve kuvvetine güvenip tevekkül ve duayı bırakır, kibre ve benlik davasına sapsan, o vakit iyilik ve bir şey var etme yönünden, arıdan ve karıncadan daha aşağı, örümcekten ve sinekten daha zayıf düşersin. Şer ve tahrip yönünden ise bir dağdan daha ağır, vebadan daha zararlı olursun.

Evet, ey insan! Senin iki yüzün var: **Biri** icat, varlık, hayır, müspet ve fiil yüzüdür. **Diğeri** ise tahrip, yokluk, şer ve inkâr mahiyeti taşıyan, tesir altında kalan yüzüdür.

Birincisi itibarı ile arıdan, serçeden daha aşağı; sinekten, örümcekten daha zayıfsın. İkinci yüzünle ise dağları, yerleri, gökleri geçersin. Onların yüklenmekten çekindiği ve bu hususta acizliklerini gösterdiği bir yükü kaldırırsın.²⁰ Onlardan daha geniş, daha büyük bir daireyi kuşatırsın. Çünkü sen yalnız elinin ulaştığı, gücünün yettiği kadar iyilik yapabilir ve bir şey var edebilirsin. Fakat fenalık yapsan ve bir şeyi tahrip etsen, fenalığın haddini aşar ve tahribin gittikçe yayılır.

Mesela, küfür bir fenalıktır, tahriptir, tasdik etmemedir. Fakat o tek günah, bütün kâinatı, Cenâb-ı Hakk'ın bütün isimlerini ve bütün insanlığı hor görmeyi, aşağılamayı da içinde taşır. Çünkü şu varlıkların yüce bir makamı, mühim bir vazifesi vardır; onlar Cenâb-ı Hakk'ın birer mektubu, isimlerinin aynası ve O'nun memurlarıdır.

Küfür ise onları vazife görme, ayna ve manidar birer yazı olma makamından düşürür, abes ve tesadüfün oyuncağı seviyesine, yokluk ve ayrılığın tahribiyle çabuk bozulup değişen fâni maddeler konumuna, kıymetsizlik ve hiçlik mertebesine indirir. Aynı şekilde, bütün kâinatta ve varlıkların aynasında nakışları, cilveleri ve güzellikleri görünen ilahî isimleri inkâr ile değersiz gösterir.

²⁰ Ahzâb sûresi, 33/72.

Ve insan denilen, Allah'ın bütün kutsî isimlerinin cilvelerini güzelce ilan eden manzum hikmet kasidesini, bâki bir ağacın donanımını içeren çekirdek misali açık bir kudret mucizesini ve emanet-i kübrâyı²¹ yüklenmekle yerlerden, göklerden, dağlardan üstün olan ve meleklerle karşı üstünlük kazanan yeryüzünün halifeliği mertebesinin sahibini; en aşağı, fâni hayvandan daha aşağı, daha zayıf, daha aciz, daha fakir bir seviyeye atar. Ve mânâsız, karmakarışık, çabuk bozulan adi bir levha konumuna indirir.

Sözün Özü: Nefs-i emmare²² tahrip ve şer yönünden sonsuz cinayet işleyebilir, fakat bir şey var etme ve hayır yönünden iktidarı pek azdır, sınırlıdır. Evet, insan bir evi bir günde harap eder, yüz günde yapamaz.

Ama bencilliği ve gururu bıraksa, hayır ve varlık için Cenâb-ı Hak'tan yardım istese, şerden, tahripten ve nefesine güvenmekten vazgeçse, istiğfar ederek tam kul olsa ^{حَسَنَاتِ} يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ²³ sırrına erişir. Oadaki sonsuz şer kabiliyeti, sonsuz hayır kabiliyetine döner. İnsan “ahsen-i takvim” kıymetini alır, yükseklerin en yükseği mertebeye çıkar.

İşte ey gafil insan! Cenâb-ı Hakk'ın lütfuna ve keremine bak: Adalet, günahı bir iken bin yazmak, sevabı ise bir yazmak veya hiç yazmamak olduğu halde; bir günahı bir yazar, bir sevabı ise on, bazen yetmiş, bazen yedi yüz, bazen de yedi bin yazar.²⁴ Şu nükteden anla ki, o dehşet veren cehenneme girmek amelin karşılığı ve tam adalettir, cennete girmek ise tamamen Allah'ın lütfudur.

İkinci Nükte

İnsanın iki yüzü var. **Biri** benliği yönünden bu dünya hayatına, **diğeri** kulluğu yönünden ebedî hayata bakar.

Birinci yüzüyle insan öyle çaresiz bir varlıktır ki, sermayesi yalnız bir saç teli gibi zayıf bir cüzî irade, sınırlı bir çabadan ibaret bir iktidar, çabuk sönen bir parıltı hükmünde bir hayat, hemen geçen

²¹ Ahzâb sûresi, 33/72.

²² **Nefs-i emmare:** İnsanı daima kötülüğe sevk eden nefis.

²³ “Allah onların kötülüklerini iyiliklere, günahlarını sevaplara çevirir.” (Furkan sûresi, 25/70)

²⁴ Günah bir yazıldığı halde, sevabın on kattan yedi yüz kata kadar yazıldığına dair En'âm sûresi, 6/160; Buhârî, îmân 31; Müslim, îmân 206, 207.

bir müddetçik ömür ve çabuk çürüyen küçük bir cisimdir. Bu haliyle insan, kâinatın tabakalarına serilmiş sayısız varlık türünün hesapsız fertleri içinde nazik, zayıf bir fert olarak bulunuyor.

İkinci yüzüyle ise insanın, bilhassa kulluğa bakan acizliği ve fakrı yönünden, pek geniş bir mahiyeti, pek büyük bir önemi var. Çünkü Fâtır-ı Hakîm, insanın manevî mahiyetine sınırsız bir acz ve fakr koymuştur ki, kudreti sonsuz bir Kadîr-i Rahîm'in ve serveti sınırsız bir Ganiyy-i Kerîm'in hadsiz tecellilerini gösteren geniş bir ayna olsun.

Evet, insan bir çekirdeğe benzer. Nasıl ki, çekirdeğe toprak altında çalışıp o dar âlemden çıkması ve geniş hava âlemine geçerek Yaratıcısından kabiliyet diliyle bir ağaç olmayı isteyip kendine lâıyk bir mü-kemmelliğe ulaşması için, kudret tarafından manevî ve mühim bir donanım, kader tarafından ince ve kıymetli bir program verilmiştir. Eğer o çekirdek, mahiyetinin bozukluğu sebebiyle, ona verilen manevî donanımı toprak altında bazı zararlı maddeleri toplamak için sarf etse, o dar yerde, kısa bir zamanda faydasız bozulup çürüyecektir. Fakat فَالْقَى²⁵ ayetindeki yaratılış kanununa uyup manevî donanımını güzelce değerlendirse o dar âlemden çıkacak, meyveli koca bir ağaç olacak ve küçücük, cüzî hakikati ve manevî ruhu, büyük ve küllî bir hakikat suretini alacaktır. İşte aynen bunun gibi, insanın mahiyetine de kudret tarafından mühim bir donanım ve kader tarafından kıymetli programlar yerleştirilmiştir.

Eğer insan, şu dar yeryüzü âleminde, dünya hayatı toprağı altında o manevî donanımını nefsinin kötü heveslerine sarf etse çürüyen bir çekirdek gibi, az bir lezzet için kısa bir ömürde, dar bir yerde, sıkıntılı bir halde çürüyüp bozularak manevî sorumluluğu bedbaht ruhuna yüklenecek ve şu dünyadan öylece göçüp gidecektir.

Eğer o kabiliyet çekirdeğini kulluk toprağı altında İslamiyet suyuyla, imanın ışığıyla terbiye ederek Kur'an'ın emirlerine uysa, manevî donanımını hakiki gayelerine yöneltse, elbette misal âleminde ve berzahta dal budak salacak ve ahiret hayatında, cennette sınırsız kemâlâta vesile olup nimetler verecek bâki bir ağacın, daimî bir hakikatin özünü

²⁵ “Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yarararak (her şeyi gelişme yoluna koyan) Allah'tır.” (En'âm sûresi, 6/95)

saklayan kıymetli bir çekirdek, parlak bir makine ve bu kâinat ağacının mübarek, nurlu bir meyvesi olacaktır.

Evet, hakiki yükseliş, insana verilen kalb, sır, ruh, akıl, hatta hayal ile diğer duygu ve kabiliyetlerin yüzünü ebedî hayata çevirerek her birinin kendine lâîk hususi bir kulluk vazifesiyle meşgul olmasını sağlamaktır. Yoksa dalâlet ehlinin zannettiği gibi, dünya hayatının bütün inceliklerine girmek ve her çeşit zevkini, hatta en bayağısını bile tatmak için bütün latifelerini, kalbini ve aklını nefis-i emmarenin emrine verip ona yardımcı kılmak yükseliş değil, alçalmaktır.

Şu hakikati hayalî bir vakada, şöyle bir temsilde gördüm:

Büyük bir şehre giriyordum. Baktım ki, o şehirde büyük saraylar var. Bazı sarayların kapısında pek çok şenlik, parlak bir tiyatro gibi dikkati çeken, herkesi eğlendiren bir cazibe görünüyordu. Dikkat ettim, o sarayın efendisi kapıya gelmiş, bir köpekle oynuyor, onun oynamasına yardımcı oluyordu. Hanımlar yabancı gençlerle tatlı sohbetler ediyordu. Yetişkin kızlar da çocukları oynatıyordu. Kapıcı ise onlara kumandanlık eder gibi bir aktör tavrı almıştı. O vakit anladım ki, o koca sarayın içi bomboş... Hassas vazifeler hep sahipsiz kalmış. Saraydakilerin ahlâkı bozulmuş, o yüzden kapıda bu hali almışlar.

Sonra orayı geçtim, büyük bir saraya daha rast geldim. Gördüm ki, kapıda uzanmış vefalı bir köpek, ciddi, sert, sakın bir kapıcı ve sönük bir vaziyet var. Niçin orası öyle, burası böyle diye merak ettim, içeri girdim. Baktım ki içerisi çok şenlik... Saray sakinleri üst üste dairelerde, ayrı ayrı hassas vazifelerle meşguldü. Birinci dairedeki adamlar sarayın idaresini sağlıyor, üstündeki dairede kızlar ve çocuklar ders okuyordu. Daha üstte hanımlar gayet hoş sanatlarla, güzel nakışlarla uğraşıyordu. En yukarıda ise sarayın efendisi, padişahla görüşüp halkın rahatını sağlamak ve kendi kemâlâtı, yükselişi için ona has, yüce vazifelerle meşguldü. Onlar beni göremedikleri için “Yasak!” demediler, gezebildim. Sonra çıktım, etrafıma baktım. O şehrin her tarafında bu iki çeşit saraydan vardı. Sorduğumda, “O kapısında şenlik olan içi boş saraylar, kâfirlerin ileri gelenlerinin ve dalâlet ehlinindir. Diğerleri ise namuslu Müslüman büyüklerindir.” dediler.

Sonra bir köşede bir saraya daha rastladım. Üstünde “Said” ismini gördüm, merak ettim. Daha dikkatli bakınca, üstünde suretimi

gördüğümü sandım. Çok şaşırdığımdan, bağırınca aklım başıma geldi, ayıldım. İşte şu hayalî vakayı sana tabir edeceğim. Allah hayretsin...

O şehir, insanlığın toplum hayatı ve bugünkü medeniyetin bir şehridir. O sarayların her biri birer insandır. Saray sakinleri ise insandaki göz, kulak, kalb, sır, ruh, akıl gibi latifeler ile nefis, onun kötü arzuları, şehvet ve öfke hissi gibi şeylerdir. Her insanda her bir latifenin ayrı ayrı kulluk vazifeleri, ayrı ayrı lezzetleri, elemeleri var. Nefis, kötü arzular, şehvet ve öfke birer kapıcı ve temsildeki kapıda duran köpekler hükmündedir. İşte o yüksek latifeleri nefse ve onun kötü arzularına teslim etmek ve onlara asıl vazifelerini unutturmak, elbette alçalmaktır, yükselme değil. Bu temsilin diğer noktalarını sen tabir edebilirsin.

Üçüncü Nükte

İnsan, fiil ve amel yönünden, maddî çabası itibarı ile zayıf bir hayvan, aciz bir varlıktır. Bu yöndeki tasarruf dairesi ve sahipliği o kadar dardır ki, ancak elinin yetiştirebildiği yere kadardır. Hatta dizginini insanın eline veren ehil hayvanlar, onun zayıflığından, aczinden ve tembelliğinden birer hisse aldıkları için yabani emsalleriyle kıyaslandıklarında büyük fark görülür; ehil keçi ve öküz ile yabani keçi ve öküz arasındaki fark gibi...

Fakat aynı insan infialleri, kabulleri, duası ve yakarışıyla şu dünya hanında aziz bir yolcudur. Ve öyle bir Kerîm'e misafir olmuştur ki, o Zât sonsuz rahmet hazinelerini insana açmıştır. Sanatla yarattığı hadsiz varlıklarını, hizmetkârlarını onun emrine vermiş ve o misafirinin gezmesi, seyretmesi ve faydalanması için öyle büyük bir daire açıp hazırlamıştır ki, o dairenin yarıçapı, yani merkezden çevre çizgisine kadar gözün ulaştığı miktar, belki hayalin gittiği yere kadar geniş ve uzundur.

İşte eğer insan benliğine dayanıp dünya hayatını asıl gaye yaparak geçim derdiyle, bazı geçici lezzetler için çalışsa gayet dar bir daire içinde boğulur gider. Kendisine verilen bütün donanım, uzuvlar, latifeler ondan şikâyet ederek mahşerde aleyhinde şahitlik yapacak ve davacı olacaktır.²⁶

²⁶ Fussilet sûresi, 41/20-21; Yasin sûresi, 36/65.

Fakat insan kendini dünyada misafir bilse, ömür sermayesini misafir olduğu Kerîm Zât'ın izni dairesinde sarf etse öyle geniş bir dairede uzun, ebedî bir hayat için güzelce çalışır ve ferah bulup istirahat eder. Sonra âlâ-yı illiyîne, yani en yüksek mertebelere kadar çıkabilir. Hem insana verilen bütün bu donanım ve uzuvlar, ondan memnun olarak ahirette lehinde şahitlik eder. Evet, bütün bu harika donanım, insana şu önemsiz, geçici dünya hayatı için değil, pek mühim, bâki bir hayat için verilmiştir.

Çünkü insanı hayvana kıyaslarsak görürüz ki, o, donanımı ve uzuvları itibarı ile çok zengindir. Hayvandan yüz derece üstündür. Dünya hayatının lezzetini tatmakta ve hayvanca yaşayışta ise yüz derece aşağı düşer. Zira aldığı her lezzette binlerce elemin izi vardır. Geçmiş zamanın elemeleri, gelecek zamanın korkuları ve her bir lezzetin de bir gün yok olacağını bilmenin kederi, onun zevklerini bozuyor ve lezzetinde bir iz bırakıyor.

Fakat hayvan öyle değildir. Elemsiz bir lezzet alır, kedersiz bir zevk hisseder. Onu ne geçmiş zamanın elemeleri incitir ne gelecek zamanın korkuları ürkütür. Rahatça yaşar, yatar ve Hâlık'ına şükreder.

Demek, “ahsen-i takvim” denilen en güzel surette yaratılan insan, her şeyini dünya hayatına sarf etse, sermaye bakımından hayvandan yüz derece yüksek olduğu halde, serçe gibi bir canlıdan yüz derece aşağı düşer. Başka bir yerde bu hakikati bir temsille anlatmıştım. Münasebet geldi, o temsili tekrar ediyorum:

Bir adam bir hizmetkârına on altın verip, “Hususi bir kumaştan kendine bir kat elbise diktir.” diye emreder. Bir başka hizmetkârına da bin altın verir, cebine içinde bazı şeyler yazılı bir pusula koyar ve onu bir pazara gönderir. İlk hizmetkâr, on altınla kıymetli bir kumaştan mükemmel bir elbise alır. İkincisi ise divanelik edip önceki hizmetkâra bakarak cebine konulan hesap pusulasını okumaz. Bir dükkâncıya bin altın vererek bir kat elbise ister. İnsafsız dükkâncı da ona kumaşın en çürüğünden bir kat elbise verir. O bedbaht hizmetkâr, efendisinin huzuruna gelir ve şiddetli bir ceza görür, dehşetli bir azap çeker. İşte azıcık şuuru olan anlar ki, ikinci hizmetkâra verilen bin altın bir kat elbise almak için değil, mühim bir ticaret içindir.

Aynen bunun gibi, insandaki manevî donanım ve latifelerin her

biri hayvana nispeten yüz derece gelişmiştir. Mesela insanın, güzelliğin bütün mertebelerini fark eden gözü, yiyeceklerin çeşit çeşit bütün has lezzetlerini birbirinden ayıran dilindeki tat alma duyusu, hakikatlerin bütün inceliklerine nüfuz eden aklı ve mükemmelliklerin her çeşidine arzu duyan kalbi gibi uzuvları, donanımı nerede... Hayvanın pek basit, yalnız bir-iki mertebe gelişmiş uzuvları nerede!.. Yalnız şu kadar fark var ki, hayvanın kendine has bir işte –sadece o hayvanda bulunan– bir kabiliyeti daha çok gelişmiştir. Fakat bu, hususidir.

İnsanın donanım yönünden zenginliğinin sırrı şudur: Aklı ve fikri sayesinde kabiliyetleri, duyguları fazla açığa çıkmış ve gelişmiştir. İhtiyaçlarının çokluğu sebebiyle türlü türlü hisleri ortaya çıkmış ve hassasiyeti çeşitlenmiştir. Yaradılışının kuşatıcılığı itibarı ile pek çok maksada yönelen arzulara sahip olmuş ve pek çok fitrî vazifesi bulunması sebebiyle uzuvları ve donanımı çok gelişmiştir. Ve her çeşit ibadete müsait bir fıtratta yaratıldığı için, insana bütün kemâl vasıflarının tohumlarını saklayan bir kabiliyet verilmiştir.

İşte donanım bakımından zenginlik ve sermayece bu derece bolluk, elbette şu önemsiz, geçici dünya hayatını elde etmek için verilmemiştir. İnsanın asıl vazifesi, sonsuz maksatlara yönelik sorumluluklarını yerine getirip aczini, fakrını ve kusurunu kulluğuyla ilan etmek, engin bir nazarla varlıkların tesbihatını seyredip onlara şahitlik etmek, nimetler içinde Rahman'ın yardımlarını görüp şükretmek ve sanatlı varlıklarda O'nun kudret mucizelerine bakarak ibret nazarıyla tefekkür etmektir.

Ey dünyaya tutkun, dünya hayatına âşık ve ahsen-i takvim sırrından gafil insan! Eski Said şu dünya hayatının hakikatini hayalî bir vakada görmüştü. Onu Yeni Said'e döndüren şu temsilî vakayı dinle:

Gördüm ki, ben bir yolcuyum; uzun bir yola gidiyor, bir yere gönderiliyorum. Efendim olan zât, bana ayırdığı altmış altından bir miktarı azar azar veriyordu. Ben de onları harcayıp pek eğlenceli bir hana geldim. O handa, bir gecede on altını kumara mumara verdim, eğlence ve şöhret için harcadım. Sabahleyin elimde bir şey kalmamıştı. Bir ticaret yapamadım. Gideceğim yer için bir mal alamadım. O altınlardan elimde yalnız elemeler, günahlar ve eğlencelerin sebep olduğu yaralar, kederler kalmıştı. Ben o hüznü haldeyken birden bir adam göründü. Bana dedi ki:

“Sermayeni tamamen ziyan ettin, tokada müstahak oldun. Gideceğin yere de iflas etmiş şekilde, eli boş gideceksin. Fakat tevbe kapısı açıktır, aklın varsa bundan sonra sana verilecek, kalan on beş altın eline geçtikçe yarısını tedbir olarak sakla. Yani gideceğin yerde sana lâzım olacak bazı şeyleri al.” Baktım nefsim razı olmuyor. Adam, “Üçte birini!” dedi. Nefsim buna da itaat etmedi. Ardından “dörtte birini” dedi. Baktım nefsim bağımlı olduğu âdetini terk edemiyor, adam da hiddetle yüzünü çevirdi, gitti.

Sonra birden o hal değişti. Baktım ki, bir tünelin içinde, düşer gibi hızla giden bir trendeyim. Telâşlandım, fakat ne çare ki hiçbir tarafa kaçılmıyordu. Sıra dışı bir şekilde o trenin iki tarafından pek cazibeli çiçekler, leziz meyveler görünüyordu. Ben de akılsız acemiler gibi onlara bakıp elimi uzattım. Çiçekleri koparmaya, meyveleri almaya çalıştım. Fakat hepsi dikenliydi, dokundukça elime batıyor, kanatıyor. Tren yol aldıkça elimi parçaladı, bana pek pahalıya mal oldular.

Birden trendeki bir hizmetkâr dedi ki: “Beş kuruş ver, sana o çiçek ve meyvelerden istediğin kadar vereceğim. Zaten elinin parçalanmasıyla beş kuruş değil, yüz kuruşluk zarar ediyorsun. Hem ceza var, izinsiz koparamazsın!”

Birden sıkıntıdan, tünel ne vakit bitecek diye başımı çıkarıp ileri baktım. Tünel kapısı yerine pek çok delik görünüyordu. Uzun trenden o deliklere adamlar atılıyordu. Bana bakan bir delik gördüm, iki tarafında iki mezar taşı dikilmişti. Merakla dikkat ettim, mezar taşında büyük harflerle “Said” yazılmıştı. Kederimden ve hayretimden “Eyvah!” dedim. Birden o han kapısında bana nasihat eden zâtın sesini işittim: “Aklın başına geldi mi?” “Evet, geldi,” diye cevap verdim, “fakat kuvvetim kalmadı, çare yok.” “Tevbe et, tevekkül et.” dedi. Ben de, “Ettim.” dedim, ayıldım. Eski Said kaybolmuştu. Kendimi Yeni Said olarak gördüm.

İşte bu hayalî vakanın –Allah hayretsin– bir iki kısmını ben tabir edeceğim. Diğerlerini kendin tabir et...

O yolculuk, ruhlar âleminde, ana rahminden, gençlikten, ihtiyarlıktan, kabirden, berzahtan, kıyamet gününden, sırat köprüsünden ebediyet tarafına gider. O altmış altın, altmış senelik ömürdür²⁷ ki, bu

²⁷ Peygamber Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem), ümmetinin ömrünü “60 ile 70

vakayı gördüğüm zaman kırk beş yaşında olduğumu tahmin ediyordum. O kadar yaşayacağıma dair senedim yoktu fakat kalan on beş senemin yarısını ahirete sarf etmem için Kur'an-ı Hakîm'in hâlis bir talebesi bana doğru yolu gösterdi. O han, benim için İstanbul'du. O tren ise zamandır. Her yıl birer vagon, o tünel de dünya hayatıdır. O dikenli çiçek ve meyveler ise meşru olmayan lezzetler ve haram eğlencelerdir ki, onlara kavuştuğum anda yok olacaklarını düşünmekteki elem kalbi kanatıyor, ayrılınca parçalıyor ve ceza çektiriyor.

Trendeki hizmetkâr demişti ki: “Beş kuruş ver, sana onlardan istediğin kadar vereceğim.” Tabiri şudur: İnsanın helâl yoldan, meşru dairede tattığı zevkler, lezzetler keyfine kâfidir. Harama girmeye ihtiyaç bırakmaz.²⁸

Temsildeki diğer kısımları kendin tabir edebilirsin.

Dördüncü Nükte

İnsan şu kâinatta pek nazik ve nazlı bir çocuğa benzer: Zayıflığında büyük bir kuvvet, acinde büyük bir kudret vardır. Çünkü zayıflığının kuvveti ve acinin kudreti sayesinde şu varlıklar onun emrine verilmiştir.

Eğer insan zayıflığını anlayıp sözleriyle, haliyle, tavırlarıyla dua etse ve acini bilip Cenâb-ı Hak'tan yardım dilese, bu nimetin şükrünü edâ etmekle beraber isteklerine öyle bir şekilde erişir ki, kendi iktidarıyla onun yüzde birine bile ulaşamaz.²⁹ Fakat bazen hal diliyle yaptığı dua neticesinde elde ettiği bir isteğini yanlışlıkla kendi gücüne verir.

Mesela, yavrusunun zayıflığındaki kuvvet, tavuğu aslana saldırır. Dünyaya yeni gelen aslan yavrusu, o canavar ve aç aslanı kendine hizmet ettirir, annesi aç kalırken kendisi doyar. İşte zayıflıktaki dikkat çekici kuvvet ve seyretmeye değer bir rahmet cilvesi...

Nasıl ki, nazlı bir çocuk ağlamakla, istemekle veya üzgün haliyle arzularına ulaşır ve öyle kuvvetli kimseler ona hizmet eder ki, bu sayede elde ettiği arzularının binde birine kendi kuvvetçığının bin katıyla

sene arası” diye belirttiğine dair Tirmizî, *zühd* 23, *deavât* 101; İbni Mâce, *zühd* 27.

²⁸ “Allahım, haramına karşı helâlinle beni doyur.” anlamındaki dua için Tirmizî, *deavât* 110; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/153.

²⁹ İnsanın kendisine verilen nimetlere kendi iktidarı ile ulaşamayacağı halde bu nimetlere mazhar olmasının şükrü gerektirdiğine dair Zuhurf sûresi, 43/13; Hac sûresi, 22/36.

erişemez. Demek, zayıflığı ve aczi, onun hakkında şefkat ve himaye duyguları uyandırdığı için küçük parmağıyla kahramanları kendine boyun eğdirir. Şimdi böyle bir çocuk, o şefkati inkâr ve o himayeyi itham eder şekilde, ahmakça bir gururla, “Ben bunları kendi kuvvetimle yapıyorum.” dese, elbette bir tokat yiyecektir.

İşte insan da Hâlık'ının rahmetini inkâr ve hikmetini itham edecek bir tarzda, nankörce, Karun gibi ³⁰ *إِنَّمَا أُوتِيْتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ* yani “Ben servetimi kendi ilimimle, kendi kuvvetimle kazandım.” derse, elbette bir azap tokadına müstahak olur.

Demek ki, insanlığın şu görünen saltanatı, ilerlemesi ve medeniyetle ulaştığı mükemmellikler; zorla, üstünlükle, mücadeleyle meydana gelmemiş, aksine, bütün bunlar insana zayıflığından, aczinden ve fakrından dolayı verilmiş, cehaletinden ötürü ilham edilmiş ve ihtiyacı için ikram edilmiştir. Ve o saltanatın sebebi, insanın ilmiyle elde ettiği kuvvet ve iktidar değil, Cenâb-ı Hakk'ın şefkati, merhameti, rahmeti ve hikmetidir ki, eşyayı insanın emrine vermiştir. Evet, gözsüz bir akrep ve ayaksız bir yılan gibi haşerelere mağlup olan insana küçük bir kurttan ipekli elbiseler giydiren, zehirli bir böcekten balı yediren kendi iktidarı değil; Cenâb-ı Hakk'ın, onları zayıflığının neticesi olarak insanın hizmetine vermesi ve Rahmanî ikramıdır.

Ey insan! Madem hakikat böyledir, gururu ve bencilliği bırak! Cenâb-ı Hakk'ın ulûhiyet dergâhında aczini ve zayıflığını yalvarırcasına, fakr ve ihtiyacını yakarış ve dua diliyle ilan et ve kul olduğunu göster, ³¹ *حَسْبَنَا اللَّهُ وَنَعْمَ الْوَكِيلُ* de, yüksel!

Sakin, “Ben bir hiçbir, ne kıymetim var ki bu kâinat bir Hakîm-i Mutlak tarafından kasten benim emrime verilsin, benden engin bir şükür istensin?” deme!

Çünkü sen, nefsin ve suretin itibarı ile hiç hükmünde olsan da, vazifen ve merteben noktasında şu haşmetli kâinatın dikkatli bir seyircisi, şu hikmetli varlıkların belâgatli bir lisansı, şu âlem kitabının anlayışlı bir okuyucusu, Cenâb-ı Hakk'ı tesbih eden mahlûkatın onlara hayretle bakan bir nezaretçisi ve ibadet eden şu sanatlı eserlerin hürmetli bir ustabaşısın.

³⁰ Kasas sûresi, 28/78; Zümer sûresi, 39/49.

³¹ “Allah bize yeter. O ne güzel vekildir!” (Âl-i İmran sûresi, 3/173)

Evet, ey insan! Sen, bitkilere benzeyen cismaniyetin ve hayvanî nefsin itibarı ile ufak bir cüz, küçük bir cüzî, fakir bir mahlûk, zayıf bir hayvansın ki, akıp giden bütün şu dehşetli varlık ve hadiselerin dalgaları içinde çalkalanıp gidiyorsun.

Fakat ilahî muhabbetin ışığını içeren imanın nuruyla aydınlanmış olan İslamiyet terbiyesiyle kemâl vasıflarını kazanırsan, insanlığın itibarı ile kulluğun içinde bir sultan olursun. Cüziliğin içinde engin bir mahiyete erişir, küçüklüğün içinde bir âlem hükmüne geçersin ve kıymetsizliğin içinde makamın öyle büyür, baktığın daire öyle genişler ki, “Rabb-i Rahîm’im dünyayı bana bir ev yaptı. Ayı ve güneşi evime birer lamba, baharı bir deste gül, yazı bir nimet sofrası ve hayvanları hizmetkâr kıldı. Bitkileri de o ev için gerekli süsler haline getirdi.” diyebilirsiniz.

Sözün Özü: Eğer nefsini ve şeytanı dinlersen, aşağıların en aşağısı seviyeye düşersin. Eğer hakkı ve Kur’an’ı dinlersen mertebelerim en yükseğine çıkar, kâinatın güzel bir takvimi³² olursun.

Beşinci Nükte

İnsan bu dünyaya bir memur ve misafir olarak gönderilmiş, çok mühim kabiliyetlerle donatılmış ve ona kabiliyetleri ölçüsünde mühim vazifeler verilmiştir. İnsanı o vazifelere ve gayesine yöneltmek için şiddetli teşvikler ve dehşetli tehditler bildirilmiştir.

Başka yerde izah ettiğimiz, insanın vazifelerini ve kulluğun esaslarını burada kısaca tekrar edeceğiz ki, “ahsen-i takvim” sırrı anlaşılsın.

İşte insanın şu dünyaya geldikten sonra iki şekilde kulluğu vardır. **Birincisi**, Yaratıcısını gözüyle görmeden, eserlerinden tanıyarak kulluğu ve tefekkürü... **Diğeri** ise huzurundaymış gibi, O’na doğrudan doğruya hitap edecesine kulluğu ve yakarışı...

Birincisi: Kâinatta görünen rubûbiyet saltanatını itaat ile tasdik edip bu saltanatın mükemmellik ve güzelliklerini hayretle seyretmektir.

- Sonra Cenâb-ı Hakk’ın kutsî isimlerinin nakışlarından ibaret olan eşsiz sanatları ibret nazarlarına gösterip ilancılık yapmaktır.
- Sonra Cenâb-ı Hakk’ın her biri gizli, manevî birer hazine hükümündeki isimlerinin cevherlerini idrak terazisiyle tartmak, kalbin kıymetbilirliğiyle takdir ederek onlara değer vermektir.

³² **Ahsen-i takvim:** İnsanın yaratılışının en güzel surette olması. Bkz. Tîn sûresi, 95/4.

- Sonra kudret kaleminin yazıları hükmünde olan varlık sayfalarını, yeryüzü ve gök yapraklarını okuyup değerlendirerek hayretle tefekkür etmektir.
- Sonra şu varlıklardaki ziynetleri ve latif sanatları takdirle seyredip onların Fâtır-ı Zülcemâl'ini tanımayı arzulamak ve Sâni-i Zülkemâl'inin huzuruna çıkmaya, iltifatına mazhar olmaya şevk duymaktır.

İkincisi: Doğrudan doğruya hitap makamıdır, insan eserden eser sahibine geçer, görür ki, bir Sâni-i Zülcelâl sanatının mucizeleriyle kendini tanıtmak ve bildirmek istiyor. İnsan da imanla ve O'nu tanımakla buna karşılık verir.

- Sonra görür ki, Rabb-i Rahîm rahmetinin güzel meyveleriyle kendini sevdirmek istiyor. İnsan da muhabbetini bütünüyle O'na vermekle, yalnız O'na kulluk etmekle kendini Rabbine sevdirebilir.
- Sonra görür ki, nimetlerin asıl sahibi olan Kerim Rabbi onu maddî ve manevî leziz nimetleriyle donatıyor. Buna karşılık o da fiil, hal ve sözleriyle, hatta elinden gelse bütün duyguları ve donanımıyla şükür ve hamd eder, Rabbini över.
- Sonra görür ki, Celîl ve Cemîl bir Zât şu varlıkların aynasında büyüklüğünü ve kemâlini, celâl ve cemâlini gösterip dikkat nazarlarını kendine çekiyor. O da buna karşılık, "Allahuekber, Sübhânallah" deyip tevazu içinde, hayret ve muhabbetle secde eder.
- Sonra görür ki, sonsuz servet sahibi bir Zât, mutlak bir cömertlik içinde sınırsız servetini, hazinelerini gösteriyor. O da buna karşılık, hürmet ve övgüyle, fakrının tam şuuru içinde dua eder ve O'ndan talepte bulunur.
- Sonra görür ki, o Fâtır-ı Zülcelâl, yeryüzünü bir sergi hükmünde yapmış, bütün antika sanatlarını orada gözlere gösteriyor. O da buna, "Mâşaallah" diyerek takdirle, "Bârekallah" diyerek beğenmekle, "Sübhânallah" diyerek hayretle, "Allahuekber" diyerek güzel bulmakla karşılık verir.
- Sonra görür ki, Vahid ve Ehad bir Zât şu kâinat sarayında, kendine mahsus taklit edilmez mühürleriyle, imzalarıyla ve has fermanlarıyla bütün varlıklara birliğinin damgasını vuruyor ve

tevhid delillerini nakşediyor. Âlemin her tarafına birliğinin ve tekliğinin bayrağını dikeyor, rubûbiyetini ilan ediyor. O da buna tasdikle, imanla, tevhidle, şahitlik etmekle ve kullukla karşılık verir.

İşte insan, bu çeşit ibadet ve tefekkürlerle hakiki insan olur, en güzel surette yaratıldığını gösterir. İmanın bereketiyle yeryüzünün emanete lâıyk, emin bir halifesi haline gelir.

Ey ahsen-i takvimde yaratılan fakat iradesini kötüye kullanarak aşağıların en aşağısına düşen gafil insan! Beni dinle! Ben de senin gibi gençlik sarhoşluğuyla, gaflet içinde, dünyayı hoş ve güzel gördüğüm halde iken, o sarhoşluktan ihtiyarlık sabahında ayıldığım dakikada, dünyanın o güzel zannettiğim, ahirete bakmayan yüzünü nasıl çirkin bulduğumu ve ahirete bakan hakiki yüzünün ne kadar güzel olduğunu, On Yedinci Söz'ün İkinci Makamı'ndaki iki hakikat levhasında anlatmıştım. Oraya bak, sen de gör.

Birinci levha: Dalâlet yolundakiler gibi, fakat sarhoş olmadan, gaflet perdesi ardından eskiden gördüğüm, gafillerin dünyasının hakikatini tasvir eder.

İkinci levha: Hidayet ve huzur ehlinin dünyalarının hakikatine işarettir. Eskiden nasıl yazılmışsa öyle bıraktım. Şiire benzer, fakat şiir değildir.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ³³

³³ “Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)